

3.8.2018

EOAK/185/2018

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja

Esittelijä: Esittelijäneuvos Tapio Rätty

LAPSEN SIJAISHUOLLON JÄRJESTÄMINEN EPÄONNISTUI

1 KANTELU

Koulukotiin sijoitettu lapsi (myöhemmin kantelija), arvosteli koulukodin menettelyä sijaishuoltonsa järjestämisessä. Kantelija kertoi, että koulukodissa oli moraalittomia rangaistuksia, eristämistä, huoneen tyhjennystä, kiinnipitoja, yhteydenpidon rajoittamista, liikkumisvapauden rajoittamista sekä muita kantelijan mielestä perusteettomia seuraamuksia ja rangaistuksia.

Kantelija kertoi olevansa ahdistunut, mikä on myös osaltaan johtanut siihen, että häneen kohdistetaan seuraamuksia.

Edelleen kantelija kertoi, että kiinnipitotilanteet ovat erityisen traumatisoivia ja henkisesti raskaita. Kantelijan mukaan hän on koulukodissa joutunut tottumaan yksinäisyyteen ja eristykseen.

Vielä kantelija kertoi kuvitelleensa, että lastensuojelu suojelee häntä eikä vie hänen oikeuksiinsa.

Kantelija ilmoitti tarvitsevansa apua.

- - -

3.2 Saatu selvitys

Sosiaalitoimen kanteluun antamasta selvityksestä ilmenee, että selvitys on laadittu ”yhteistyössä [koulukodin nimi poistettu] koulukodin kanssa”. Selvitykseen osallisena on ollut kantelijan uusi lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Selvityksestä ilmenee, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on saanut koulukodissa kantelijalle tehdyistä rajoitustoimenpiteistä kirjallisen koosteen tilannekuvaksineen ja perusteluineen. Edelleen selvityksen mukaan ”lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijä on huolella tutustunut tehtyihin rajoitustoimenpiteisiin eikä ole havainnut niissä epäkohtia tai puutteita”.

Selvityksen mukaan sosiaalityöntekijä on käynyt säännöllisesti keskustelua koulukodin kanssa kantelijan tilanteesta ja tehdyistä toimenpiteistä. Selvityksen mukaan menettelyllä on pyritty varmistamaan se, että hoito ja huolenpito sijaishuoltopaikassa on lapsen edun mukaista.

Sijaishuoltopaikan muuttamista koskevan päätöksenteon valmistelussa sosiaalityöntekijä on tavannut kantelijaa henkilökohtaisesti ja keskustellut hänen kanssaan puhelimesta sen varmistamiseksi, että kantelijan omat kokemukset ja mielipiteet sijaishuoltopaikasta tulevat päätöksenteossa huomioiduiksi. Tältä osin asiassa on toimittu asianmukaisella tavalla.

Selvityksen mukaan ”sijaishuoltopaikan soveltuvuuden arvioinnissa on huomioitu se, miten hyvin [koulukodin nimi poistettu] koulukodissa pystytään vastaamaan kantelijanuoren tuen tarpeeseen, käytöksen haasteisiin, lastensuojeluhuoliin, kuten päihteiden käyttöön, ja turvaamaan nuoren tilannetta”. - - -

Kantelijan tilanteen on arvioitu muuttuneen lisääntyneen oirehdinnan ja yhteistyöhaluttomuuden vuoksi siten, että sijaishuoltopaikan muutosta tulee uudestaan harkita. Kantelijalle on haussa nyt (selvitystä maaliskuussa 2018 annettaessa) uusi sijaishuoltopaikka.

Selvityspyynnössä pyydettiin sosiaalitoimea sijaishuollon järjestämisessä vastuussa olevana tahona arvioimaan myös kantelijan tarvitsemaa terveydenhuoltoa ja sen sekä opetuksen järjestämistä. Selvityksen mukaan kantelijalle ei ole voitu järjestää hänen tarvitsemiaan terveydenhuollon palveluja sen johdosta, ettei hän ole suostunut niitä vastaanottamaan.

Kantelijan koulunkäynnistä on selvityksen mukaan käyty keskusteluja koulukodin, kantelijan ja hänen vanhempiansa kanssa. Selvityksen mukaan ”koulunkäyntiä on pyritty räätälöimään kantelijan tilanteen ja voinnin mukaan esimerkiksi siten, että hänellä on ollut mahdollisuus tehdä koulutehtäviä kaksi tuntia osastolla tuetusti”.

Selvityksen mukaan lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on valvonut sijaishuollon järjestämistä, sen laatua ja rajoitustoimenpiteitä asiakassuunnitelmien palaverien yhteydessä. Sen lisäksi sosiaalityöntekijä on arvioinut koulukodin toimintaa kantelijaa koskevien kuukausikoosteiden, rajoitustoimenpiteiden sekä myös päivittäiskirjausten avulla. Sosiaalityöntekijä on ollut yhteydessä henkilökohtaisesti kantelijaan puhelimitse ja reagoinut hänen yhteydenottoihinsa.

Selvityksessä on todettu vielä, että ”sellaisia vakavia laiminlyöntejä ja epäkohtia uuteen sijoitukseen liittyen, jotka edellyttäisivät puuttumista ja valvontakäyntejä [koulukodin nimi poistettu] koulukotiin, ei ole lasten asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tietoon tullut”.

3.3 Arviointini sosiaalitoimen tavasta laatia selvitys oikeusasiamiehelle

Huomioni kiinnittyi siihen, miten edellä selostettu sosiaalitoimelta pyydetty lausunto ja selvitys oli laadittu.

Sosiaalitoimen selvityksestä ilmenee, että se on ”laadittu yhteistyössä [koulukodin nimi poistettu] koulukodin kanssa”.

Tässä tapauksessa koulukotiin sijoitettu kantelija on kannellut kohtelustaan ja sijaishuoltonsa järjestämisestä ylimmälle laillisuusvalvontaviranomaiselle. Sosiaalitoimelle lähetettiin kirjoituksen johdosta lausunto- ja selvityspyyntö, jossa pyydettiin muun muassa, että sosiaalitoimi järjestämisvastuussa olevana tahona hankkii kantelun tutkimiseksi tarvittavan selvityksen koulukodista ja lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä sekä antaa lausuntonsa asiassa.

Selvityksessä ja lausunnossa tuli vastata kaikkiin kantelussa esitettyihin asioihin ja kiinnittää huomiota erityisesti sijaishuollon tarpeenmukaiseen ja yksilölliseen järjestämiseen sekä rajoitustoimenpiteiden käyttämiseen.

Lapsen sijaishuoltoon sijoittaneella kunnalla on velvollisuus valvoa lapsen sijaishuollon toteuttamista ja järjestämistä. Sijoittajakunnan on tässä roolissaan arvioitava objektiivisesti ja itsenäisesti, kaikkeen saamaansa selvitykseen perustuen, mihin toimenpiteisiin sen tulee kantelun johdosta ryhtyä ja millä tavoin sen tulee järjestää sijaishuoltoa lapsen edun huomioivalla tavalla.

Korostan, että sijoittajakunnan on itsenäisesti arvioitava, mikä merkitys sen sijoittaman lapsen sijaishuoltopaikkaansa kohdistamalla arvostelulla on lapsen edun mukaisen sijaishuollon järjestämiseen. Toisaalta yhtä lailla sen tulee arvioida, mikä merkitys sijaishuoltopaikan antamalla selvityksellä asiassa on. Kunnan tulee menetellä asiassa puolueettomasti, eikä sen menettely saa vaarantaa sille kuuluvan valvonnan tarkoitusta tai luotettavuutta.

Koska kunnalla on lakiin perustuva velvollisuus valvoa koulukotia sinne sijoittamansa lapsen osalta, ei kunta olisi mielestäni voinut laatia siltä pyydettyä ja ylimmälle laillisuusvalvojalle toimittamaansa selvitystä ja lausuntoa ”yhteistyössä [koulukodin nimi poistettu] koulukodin kanssa”, vaan sen olisi tullut laatia lausuntonsa itsenäisesti liittäen lausuntoonsa koulukodin selvitys siten, kuin lausuntopyyntöissä on edellytetty.

Kunnan sosiaalitoimen menettely saattaa olla omiaan herättämään epäluottamusta ja kysymyksiä sen suorittaman valvonnan puolueettomuudesta, erityisesti kantelun tehneen lapsen näkökulmasta.

Korostan myös sitä, että koska oikeusasiamiehen kantelumenettely on kirjallinen, selvityksen asianmukaisuuden ja uskottavuuden merkitys korostuu ja on välttämätön edellytys laillisuusvalvonnan tehokkuudelle ja toimintaedellytyksille.

3.4 Arviointini kantelijan sijaishuollon järjestämisestä

3.4.1 Kantelijan tarpeenmukaisen sijaishuollon järjestämisen muodollisista perusteista

Lapsen huostaanotosta ja sijaishuollon järjestämisestä on säädetty lastensuojelulain 40 §:ssä. Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on ehdoton velvollisuus ottaa lapsi huostaan, mikäli mainitussa säännöksessä tarkoitetut edellytykset siihen ovat olemassa, sekä ehdoton velvollisuus järjestää lapselle hänen tarpeidensa mukainen sijaishuolto. Säännökset ovat ehdottomia ja merkitsevät sitä, että sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen järjestämisvastuu on määrärahoista riippumatonta.

Lastensuojelulain 50 §:ssä on säädetty nimenomaisesti, että lapselle tulee järjestää sellaista sijaishuoltoa, hoitoa ja huolenpitoa, jonka avulla voidaan puuttua lapsen ongelmiin ja edistää lapsen edun toteutumista.

Lapsella on huostaanoton aikana erityinen oikeus saada hoitoa ja huolenpitoa (sijaishuoltoa), jota tulee järjestää hänen huostaanottopäätöksestään ilmenevien tarpeiden mukaisessa laajuudessa.

Lapsen tarpeen mukaista sijaishuoltopaikkaa arvioitaessa ja lasta sijoitettaessa on päätöksenteossa punnittava, millä tavoin sijaishuoltopaikka pystyy vastaamaan niihin erityisiin tarpeisiin, joita lapsella sijaishuollon aikana on. Mikäli sijaishuoltopaikka ei pysty vastaamaan kaikkiin lapsen tarpeisiin, on sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen pyrittävä järjestämään kyseiseen sijaishuoltopaikkaan sellaisia (lisä-) palveluita ja tukitoimia, jotka edistävät sijaishuollon tarkoituksen toteuttamista ja vastaavat lapsen tarpeisiin.

Sijaishuoltopaikan tulee vastata lapsen fyysisten tarpeiden lisäksi lapsen henkisiin perustarpeisiin; erityisesti sijaishuoltopaikan tulee turvata lapsen oikeus yksityisyyteen ja itsemääräämisoikeuteen. Lapsella on oikeus saada laadultaan hyvää hoitoa ja huolenpitoa. Tämä sisältää myös lapsesta välittämisen, lapsen tunteiden vastaanottamisen ja niiden huomioon ottamisen.

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäviin ja velvollisuuksiin kuuluu varmistua siitä, että sijaishuoltopaikka vastaa lapsen etua siten, kuin lastensuojelulain 50 §:ssä on säädetty ja lastensuojelulain 30 §:n mukaisessa asiakassuunnitelmassa on tarkemmin yksilöllisesti määriteltä. Tämä edellyttää aina vastuussa olevan viranhaltijan säännöllisesti tekemiä henkilökohtaisia käyntejä sijaishuoltopaikassa sekä lapsen henkilökohtaista kuulemistä.

Korostan, että sijaishuoltoa järjestettäessä ei voida tyytyä lapsen ”säilyttävään” hoitoon. Sijaishuoltoa järjestettäessä on pyrittävä vastaamaan lapsen edun huomioivalla ja sitä edistävällä tavalla lapsen kaikkiin hoidon ja huollon tarpeisiin.

Sijaishuoltopaikkaan lasta sijoitettaessa on toimivaltaisen sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen alaisen viranhaltijan arvioitava sijaishuoltopaikassa annettavaa hoitoa ja huolenpitoa. Tätä arviointia on tehtävä jatkuvasti koko sijaishuollon aikana.

Lapsen laitokseen sijoittanut kunta vastaa sijaishuollosta aiheutuvista kustannuksista. Yleensä sijoittajakunta tekee laitoksen kanssa ostopalvelusopimuksen. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on erityinen vastuu sijaishuoltopaikassa annettavan hoidon ja huolenpidon valvonnasta, jonka yhteydessä hänen on arvioitava, saako sijoitettu lapsi hänelle kuuluvat (hänen hoitonsa ja huoltonsa edellyttämät) erityiset palvelut ja tukitoimet.

Valvontavastuu korostuu, jos sijoituspaikka ei pysty ostopalvelusopimuksen puitteissa (ostopalvelusopimuksessa sovittu korvaus palvelujen järjestämisestä on riittämätön) järjestämään riittävästi palveluja lapsen yksilöllisen sijaishuollon tarpeen edellyttämällä tavalla. Tällöin, kuten edellä on selvitetty, tulee sosiaalityöntekijän arvioida, minkälaisia mahdollisia muita palveluja ja tukitoimia lapselle olisi vielä sijaishuollon aikana järjestettävä. Mikäli lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei oman toimivaltansa puitteissa pysty päättämään tarvittavista lisäpalveluista tai muista tukitoimista, on hänen vietävä asia toimivaltaiselle viranhaltijalle päätettäväksi.

Lapsen sijoituksen aikana sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen (ensisijaisesti lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän) on siis muun muassa säännöllisin valvontakäynnerein varmistuttava siitä, että sijaishuoltopaikan valinnan perusteet ovat toteutuneet ja toteutuvat koko lapsen sijoituksen ajan. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on siis myös arvioitava lapsen huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoituksen aikana, onko sijoituksen jatkaminen lapsen sijaishuoltopaikassa hänen etunsa mukaista. Tähän arviointiin vaikuttaa myös se, mitä lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan on sijaishuollon tarkoituksesta, sen tavoitteista sekä lapsen tarvitseman erityisen tuen ja avun järjestämisestä erikseen sovittu ja kirjattu.

Mikäli sitä erityistä tukea, jota lapsi sijaishuollon aikana sijaishuollon tarkoituksen toteuttamiseksi tarvitsee, ei voida sijaishuoltopaikassa järjestää lisäpalvelujenkaan avulla, on sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ja sen alaisen toimivaltaisen viranhaltijan arvioitava, millä tavoin sijaishuolto on muutoin järjestettävissä.

3.4.2 Koulunkäynnin järjestäminen

Kantelijan huostaanoton syinä ovat olleet myös koulunkäyntiin liittyvät ongelmat. Tästä johtuen hän tarvitsee apua lisäksi koulunkäynnissään sekä myös, kuten hallinto-oikeuden päätöksestäkin ilmenee, vahvoja hänelle asetettuja rajoja. Näitä rajoja voidaan asettaa kuitenkin vain lastensuojelulain puitteissa. Tavanomaiseen, laadultaan hyvään kasvatukseen ei sisälly sellaisten rajojen tai sääntöjen asettaminen, joilla puututaan lapsen perusoikeuksiin. Tällöin kysymys on lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käytöstä, joiden edellytykset tulee arvioida siten kuin lastensuojelulaissa on nimenomaisesti säädetty.

Kantelija kertoi mm. koulunkäynnistään, että perusopetusta oli järjestetty hänen omassa asuinyksikössään siten, että koulutehtävät piti tehdä yksikön yleisissä tiloissa ns. ”käytäväkouluissa”. Omassa huoneessa työskentely ei ollut kantelijan mukaan mahdollista, vaikka hän oli sitä pyytänyt.

Koulunkäynnin osalta koulukodin selvityksessä todetaan yleisesti, että ”jos koulunkäynti koulurakennuksessa ei syystä tai toisesta jonkun nuoren kohdalla toteudu, on hänelle osastolle järjestetty erilliseen tilaan pulpetti sekä tuoli, mihin ohjattu käymään koulua”. Koulukodin selvityksen mukaan ”olemme lähtökohtaisesti rauhoittaneet oman huoneen omaksi tilaksi, missä saa viettää vapaa-aikaansa ja koulunkäynti sekä yhteydelliset toiminnot ovat selkeästi osoitettu tehtäviksi omissa, niille sopivissa tiloissa”.

Edelleen selvityksen mukaan ”koulutehtävien tekoa huoneessa ei ole erikseen kielletty”. Selvityksen mukaan kantelija ei ole kuitenkaan itse koskaan pyytänyt tehdä koulutehtäviä huoneessaan eikä tämä vaihtoehto ole ollut esillä aiemmin erilaisia koulunkäyntitapoja mietittäessä.

Koulukodin kantelijan sosiaalityöntekijälle antaman väliarvion mukaan kantelijan koulunkäynti ei ole lähtenyt sujumaan tavoitteiden mukaisesti. Väliarvion mukaan ”[koulukodin nimi poistettu] olon aikana kantelija on ollut useampia päiviä koulussa ja jonkin verran on ollut myös opillisesti onnistuneita hetkiä, töitä ja suorituksia”. Väliarvion mukaan ”on jäänyt epäselväksi, kuinka paljon koulua käymättömyydessä on kyse hänen psyykkisestä voimattomuudesta ja kuinka paljon hänen omasta päätöksestään”. Väliarvioissa kuvataan myös niitä hyviä ja onnistuneita hetkiä, joita kantelijalla koulukodissa on ollut.

Kantelijan koulunkäyntiä on koulukodin mukaan pyritty tukemaan siinä kuitenkin onnistumatta. Hänelle on järjestetty selvityksen mukaan hänen yksikössään koulutyöskentelyä. Koulutyöskentely on kuitenkin järjestetty ainakin osittain kantelijan asiakasasiakirjoista (päivittäismerkinnät) ilmenevällä tavalla ”käytäväkouluna”.

Mikäli ”käytäväkoululla” tarkoitetaan sitä, että sijoitettu lapsi käy koulua yksikön tiloissa, mutta ei saa tehdä perusopetukseen liittyviä tehtäviä ja harjoituksia omassa huoneessaan, ei tällaista järjestelyä voida pitää ainakaan yleisesti tarkoituksenmukaisena. Minulle on jäänyt epäselväksi, mihin perusopetuksen järjestämisellä ”käytäväkouluna” pyritään varsinkin, kun kantelijan tapauksessa hänen koulunkäyntiään ei ole pystytty millään tavoilla tukemaan eikä edistämään. Kantelija on lisäksi ilmoittanut, ettei hän vointinsa puolesta kykene tekemään koulutehtäviä ”käytäväkoulun” tyyppisissä olosuhteissa.

Totean, että lapsen sijaishuollosta vastuussa olevan sosiaalityöntekijän ja lapsen sijoituspaikan sekä koulun tulisi yhteistyössä pyrkiä kaikkiin käytettävissä oleviin keinoin tukemaan lapsen perusopetusta ottaen huomioon lapsen yksilölliset olosuhteet ja myös hänen omat toiveensa ja voimavaransa.

Tänne toimitetuista asiakirjoista ei ilmene, että sosiaalitoimi olisi pyrkinyt edistämään kantelijan oikeutta perusopetukseen kaikilla käytettävissään olevilla keinoilla esimerkiksi hankkimalla hänelle opetuksen ja oppimisen tukipalveluja koulukotiin.

3.4.3 Terveystuollon palvelujen järjestäminen

Kantelijan sijoitus koulukodissa alkoi kesäkuussa 2017. Tavoitteena sijoitukselle oli vastata kantelijan hoidollisesti vakavaan käytöshäiriöön, saada kantelija käymään peruskoulua vahvan tuen avulla ja päihde- ja huumehakuksen toiminnan pysäyttäminen.

Kantelukirjoituksesta sekä saamistani selvityksistä ilmenee, että kantelija tarvitsee sijaishuollon aikana erityisiä erikoissairaanhoidon palveluja ja tukitoimia. - - -

- - -

Saamastani selvityksestä ilmenee, että kantelijalle on välittömästi sijoituksen alusta alkaen pyritty aktiivisesti järjestämään nuorisopsykiatrista hoitokontaktia. Kantelija on itse tuonut vaihtelevasti esiin sen tarvetta ja toisaalta kieltäytynyt hoidosta. Tehostetun avohoidon yksikössä kantelija on käynyt yhden kerran elokuussa 2017 sairaanhoitajan vastaanottokäynnillä. Seuraavasta hoitokäynnistä hän on kieltäytynyt, eikä hoidon tarpeen arviointia ole saatu tehtyä. Kantelijan hoitokontakti siirrettiin lokakuussa 2017 nuorisopsykiatrian selektiiviselle poliklinikalle. Ensimmäinen hoitokokous pidettiin joulukuussa 2017 nuorisopsykiatrian yksikössä. Kantelija itse halusi lopettaa hoitokontaktin ja kieltäytyi selvityksen mukaan hänelle tarjotusta keskusteluhoitokontaktista. Seuraava hoitokokous selvityksen mukaan sovittiin maaliskuulle 2018. Koulukodin antaman väliarvion mukaan ”[koulukodin nimi poistettu] aikana nuorisopsykiatrian avopuolen kontakti on käynnistynyt ja hoitokontakti voi jatkua edelleen, seuraava hoitokokous lääkärin luona on sovittu tammikuun lopussa 2018”.

Kantelijan hoitavaa lääkäriä on konsultoitu tammikuussa 2018. - - - Lääkäriä on seuraavan kerran konsultoitu 11.1.2018 ja nuorelle on varattu lääkärin vastaanottoaika tammikuulle 2018. Uusi aika varattiin ajan peruuntuessa tammikuun loppuun 2018.

Saamistani selvityksistä ilmenee, että kantelijan psyykkisiin ongelmiin ei ole onnistuttu järjestämään sijaishuollossa hänen tarvitsemaansa hoitoa ja tukea. Koulukoti on pyrkinyt järjestämään selvityksistä ilmenevillä tavoilla kantelijalle hänelle tarpeellisia erikoissairaanhoidon palveluja. Kantelija on kuitenkin pääsääntöisesti kieltäytynyt näiden palveluiden vastaanottamisesta.

Minulle toimitetuista asiakirjoista ei ilmene, millä tavoin kantelijan sijaishuollosta vastuussa oleva sijoittajakunta ja sen alaiset viranhaltijat olisivat tässä tilanteessa pyrkineet järjestämään kantelijalle hänen tarpeidensa edellyttämiä välttämättömiä terveydenhuollon palveluja. Näyttää pikemminkin siltä, että sosiaalitoimi on jättänyt tai siirtänyt järjestämisvastuunsa tosiasiasa koulukodille. Kuitenkin sijoittajakunnalla on ensisijainen vastuu (järjestämisvastuu) siitä, että sijaishuoltoa voidaan toteuttaa siten, kuin lastensuojelulaissa säädetään. Sijoittajakunnan on myös valvottava sijoittamiensa lasten sijaishuollon toteuttamista ja käytännön järjestämistä.

Asiakirjoista saatavan selvityksen perusteella näyttää vahvasti siltä, ettei myöskään koulukodissa ole yrityksistä huolimatta pystytty järjestämään kantelijalle sellaista sijaishuoltoa, joka olisi ollut hänen etunsa mukaista ja turvannut hänen erityiset lastensuojelulain mukaiset sijaishuollon järjestämiseen liittyvät oikeutensa.

Asiakirjoista ja saamastani selvityksestä ei ilmene, että sosiaalitoimi olisi ryhtynyt miettimään vaihtoehtoisia toimenpiteitä kantelijan tarvitsemien terveydenhuollon palvelujen järjestämiseksi tilanteessa, jossa on ollut ilmeistä, etteivät kantelijalle tarjotut palvelut ole olleet riittäviä. Totean, että sosiaalitoimen olisi tullut jatkuvasti arvioida kantelijan yksilöllistä palvelujen tarvetta ja pyrkiä järjestämään palveluja eri muodoissa ja eri tavoilla huomattessaan, ettei kantelijalle tarjotut palvelut ole olleet kantelijan olosuhteissa soveltuvia. Se, että lapsi käyttäytyy haastavasti tai esimerkiksi kieltäytyy hänelle tarjotuista palvelumuodoista, ei poista lapsen huostaan otta- neen viranomaisen velvollisuutta jatkuvasti pyrkiä eri tavoin ja vaihtoehdoin järjestämään lapselle hänen tarpeensa mukaista hoitoa.

3.4.4 Johtopäätökseni sijaishuollon järjestämisestä

Saamani selvityksen perusteella katson, että kantelija ei ole saanut hänen tarvitsemiaan sellaisia terveydenhuollon palveluja ja perusopetusta, joiden välttämättömyyttä on perusteltu häntä koskevissa päätöksissä ja asiakassuunnitelmassa.

Katson, että sosiaalitoimi ei ole järjestänyt kantelijan sijaishuoltoa ja siihen liittyviä kantelijan tarpeen mukaisia ja hänelle sopivia palveluja ja tukitoimia siten kuin lastensuojelulaki edellyttää.

Toimenpiteeni ilmenevät kohdasta 4.

3.5 Arviointini rajoitustoimenpiteiden ja sijaishuollon valvonnasta

Lastensuojelulain 79 §:n mukaan lapsen sijoittavan kunnan tehtävänä on valvoa, että lapsen sijoitus perhehoitoon tai laitoshuoltoon toteutuu lain edellyttämällä tavalla ja että lapsi saa tarvitsemansa palvelut. Sijoittajakunnan on varmistettava lasta sijoitettaessa (etukäteisvalvonta) sekä erityisesti sijoituksen aikana siitä, että sijaishuoltopaikka vastaa niihin lapsen yksilöllisiin tarpeisiin, joiden perusteella hänet on sijoitettu kodin ulkopuolelle huostaan otettuna, kiireellisesti sijoitettuna tai avohuollon tukitoimenpiteillä.

Totean yleisesti, että sijaishuoltopaikan valvonnassa on kiinnitettävä erityisesti huomiota lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämiseen, käytössä oleviin ja lapseen kohdistettuihin rajoitustoimenpiteisiin ja siihen, millä tavoin lapsen etu sijaishuoltopaikassa toteutuu.

Laissa ei ole tarkempia säännöksiä tai määräyksiä siitä, miten valvonnan tulisi käytännössä tapahtua. Nähdäkseni valvonnan määrä ja valvonnassa käytettävä menettely riippuvat yksilökohtaisesti lapsesta, hänen iästään ja hänen elämäntilanteestaan sekä erityisistä tarpeistaan.

Lastensuojelulain 29 §:n mukaan lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi riittävän usein henkilökohtaisesti. Mainitun säännöksen 2 momentin mukaan lapsen henkilökohtaisten tapaamisten järjestämisessä on pyrittävä yhteistoimintaan huoltajan tai muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan henkilön kanssa.

Sijoitetun lapsen tiedollisia oikeuksia on korostettu lastensuojelulaissa. Lastensuojelulain 53 §:n mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on huolehdittava siitä, että sijaishuollossa olevalle lapselle selvitetään hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla muun muassa niitä toimia, joihin hänen asiassaan on ryhdytty tai joihin aiotaan ryhtyä. Lapselle on lisäksi järjestettävä asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää muiden läsnä olematta ja keskustella häntä itseään ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista.

Sijaishuollon valvonnassa oleellinen osa on rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja laitoksen kasvatusten menetelmiä koskeva valvonta.

Totean, että lastensuojelulain 11 luvussa säädetyt rajoitustoimenpiteet koskevat aina yksilön jonkun perusoikeuden rajoittamista. Rajoitustoimenpiteistä päätettäessä (niitä käytettäessä) on huomioitava lastensuojelulain 64 §:n sisältämät oikeusohjeet.

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain lastensuojelulain tarkoittamissa tilanteissa ja laissa säädetyillä edellytyksillä. Rajoitustoimenpiteitä ei voida käyttää kaavamaisesti toteutettuna kaikkia sijoitettuja lapsia koskevinä kasvatukseen. Rajoitustoimenpiteitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena.

Rajoitustoimenpiteiden edellytykset ja käyttö tulee arvioida aina yksilökohtaisesti ja suhteellisuusperiaatetta noudattaen siten, että lapseen kohdistetaan rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin kuin huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen tai lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus välttämättä sitä vaatii. Käytettävissä olevista toimenpiteistä on valittava lapsen perustuslaissa turvattua itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide, ja mikäli lievemmat toimenpiteet ovat asiassa riittäviä, rajoituksiin ei saa ryhtyä lainkaan.

Rajoitusten käyttäminen on erotettava rajojen asettamisesta lapsen kasvatuksessa. Jos kysymys on lapsen hoidosta ja huolenpidosta ja siihen sisältyvästä tavanomaisesta rajojen asettamisesta, kysymys ei ole lain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä. Kasvatukseen kuuluvilla yleisesti hyväksyttävillä rajoilla ei puututa lapsen perusoikeuksiin, vaan kysymys on lapsen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta.

Kasvatukselliset säännöt ja lapselle asetettavat rajat eivät saa mennä pidemmälle eivätkä kestä pidempään, kuin on välttämätöntä niiden hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi.

Rajoitustoimenpiteistä on kysymys silloin, kun kyseisillä toimenpiteillä joudutaan puuttumaan joihinkin perustuslain lapselle turvaamiin perusoikeuksiin, kuten hänen liikkumisvapauteensa, hänen itsemääräämisoikeuteensa, hänen vapauteensa, yksityisyyden suojaan tai omaisuuden suojaan.

Tässä tapauksessa kantelija on toistuvasti esittänyt arvostelua niin koulukodissa kuin omalle sosiaalityöntekijälleenkin häneen kohdistetuista rajoitustoimenpiteistä. Kantelija on pitänyt häneen kohdistettuja rajoitustoimenpiteitä liiallisina, kohtuuttomina ja ahdistavina.

Sosiaalitoimi on selvityksessään ilmoittanut, että se on seurannut ja valvonut koulukodin tekemiä rajoitustoimenpiteitä muun muassa koulukodista toimitettujen kirjallisten koosteiden tilannekuvausteiden ja perusteluiden sekä myös päivittäiskirjausten avulla. Selvityksen mukaan kantelijan asioista vastuussa oleva sosiaalityöntekijä on käynyt säännöllisesti keskusteluja koulukodin kanssa kantelijan tilanteesta ja hänelle tehdyistä toimenpiteistä. Sosiaalitoimi on nimenomaisesti selvityksessään ilmoittanut, että ”lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on huolella tutustunut tehtyihin rajoitustoimenpiteisiin, eikä ole havainnut niissä epäkohtia tai puutteita”.

Kantelijan omalla sosiaalityöntekijällä on siis ollut tieto kaikista kantelijaan kohdistetuista toimenpiteistä, joita ovat esimerkiksi hänen oman huoneensa tyhjentäminen hänen tavaroistaan, kantelijan pidemmät oleskelut ns. rauhoittumishuoneessa, kantelijalle asetetut puhelinta koskevat rajoitukset ja kantelijan omaisuuden haltuunotot. Selvityksen mukaan sosiaalitoimi on kuitenkin todennut, että ”sellaisia vakavia laiminlyöntejä ja epäkohtia sijoitukseen liittyen, jotka edellyttäisivät puuttumista tai valvontakäyntejä [koulukodin nimi poistettu] koulukotiin, ei ole lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tietoon tullut”.

Sosiaalitoiminta pyydettiin oman lausuntonsa ohella hankkimaan selvitys koulukodilta. Tämän toimitettu selvitys oli kuitenkin edellä kohdassa 3.3.1 selostetuina ja arvioiduin tavoin sosiaalitoimen ja koulukodin yhteisesti laatima. Koulukoti ei ole selvityksessä omalta osaltaan perustellut millään tavoin kantelijaan kohdistettuja rajoitustoimenpiteitä tai menettelyään muutoin. - -

-

Pidän erikoisena sitä, että sosiaalitoimi ei ole havainnut epäkohtia kantelijaan kohdistetuissa toimissa ja hänen kohtelussaan. Sosiaalitoimi ei ole myöskään havainnut sitä, että koulukodissa jotkut käytännöt sisältävät useita lapsen perusoikeuksien kannalta merkityksellisiä ja niitä rajoittavia elementtejä.

En voi pitää hyväksyttävänä sitä, että laitoksen sellaisiinkaan sääntöihin ja käytäntöihin, joilla selkeästi puututaan lapsen perusoikeuksiin tai jotka ovat liiallisia tai muutoin mielivaltaisia tai alistavia, ei mitenkään puututa valvonnan keinoin.

Kantelijaa koskeviin asiakirjoihin perehtyessäni huomioni on kiinnittynyt myös siihen, että kantelijaan on kohdistettu useita rajoitustoimenpiteitä, jotka on toteutettu samanaikaisesti tai ajallisesti peräkkäin. Esimerkinomaisesti totean, että kantelijaa koskevista päivittäiskirjausmerkinnöistä ja esimerkiksi kiinnipitoa koskevista päätös- ja kirjausmerkinnöistä (esimerkiksi 15.12.2017 sekä 23.1.2018 ja 24.1.2018) ilmenee, että rajoitustoimenpiteen lisäksi kantelija on ollut ”rauhottumishuoneessa”. Liikkumisvapauden rajoittamista koskevista päätösmerkinnöistä (15.12.2017) ilmenee tämä sama asia.

Kun kysymys on vaikeahoitoisesta lapsesta, joka tarvitsee sijaishuollon aikana erityistä tukea ja hoitoa ja johon on kohdistettu useita erilaisia rajoitustoimenpiteitä peräkkäin tai samaan aikaan, lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle kuuluva valvonta- ja rajoitustoimenpiteiden seurantavastuu mielestäni korostuu. Valvonnan osalta avainasemassa on myös se, millä tavoin sosiaalityöntekijä kuulee lasta henkilökohtaisesti.

Sijaishuollon ja rajoitustoimenpiteiden valvonnassa merkityksellisenä seikkana on pidettävä nimenomaan lapsen kuulemista laitoksen työntekijöiden tuottaman asiakirjaselvityksen lisäksi. Asiakirjojen osalta rajoitustoimenpiteiden käyttöä valvottaessa on kiinnitettävä huomiota rajoituspäätösten perusteluihin, rajoituspäätöstä koskeviin kirjausmerkintöihin sekä lasta koskeviin päivittäismerkintöihin.

Tässä tapauksessa – ottaen huomioon sosiaalityöntekijän tiedossa olevan kantelijan psyykkisen tilanteen ja hänen taustansa ja kokemuksensa – olisi valvonnassa tullut kiinnittää erityistä huomiota siihen, millä tavalla ja kenen toimesta rajoitustoimenpiteitä on toimeenpantu.

Erityisesti silloin, kun rajoituksilla puututaan lapsen fyysiseen koskemattomuuteen, on toimenpiteen toteuttajalla korostettu velvollisuus huomioida tilanteessa lapsen yksilölliset erityiset olosuhteet. Esimerkiksi kiinnipitoa toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota, siten kuin lastensuojelulain 64 §:ssä ja sosiaalihuollon asiakaslaissa on nimenomaisesti edellytetty, siihen, ettei lapsen ihmisarvoa loukata ja että hänen vakaumustaan ja ihmisarvoaan kunnioitetaan.

Rajoitustoimenpiteitä toteutettaessa on otettava huomioon sijaishuoltoon johtaneet syyt, lapsen sukupuoli ja ikä, hänen mielipiteensä kuten myös lapsen etu ja hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuuritaustansa. Erityisesti lapsen menneisyyden kokemukset häneen kohdistetusta väkivallasta - - - tulee ottaa huomioon kiinnipitotilanteessa. Pidän huolestuttavana sitä, että kantelijan tapauksessa erityisesti kiinnipitajien toteuttamisessa ei ilmeisesti ole, ainakaan asiakasasiakirjamerkintöjen perusteella, otettu riittävästi huomioon esimerkiksi kiinnipitäjän sukupuolen merkitystä.

Totean, että sosiaalityöntekijän toteuttamassa rajoitustoimenpiteiden valvonnassa olisi tullut kiinnittää myös erityistä huomiota rajoitustoimenpiteiden kumulatiiviseen vaikutukseen, eli siihen, että kantelijaan on kohdistettu samanaikaisesti useita erilaisia rajoitustoimenpiteitä ja koulukodin kasvatukselliseksi menetelmiksi mieltämiä toimenpiteitä (tosiasiassa rajoituksia).

- - -

- - - Kuten olen edellä todennut, sijoittajakunnan on lastensuojelulain mukaan varmistettava, että lapselle järjestettävä sijaishuolto on hänen yksilöllisen tarpeensa ja etunsa mukaista. Mikäli sijoittajakunta ja sen alaiset viranhaltijat eivät huolehdi näistä velvollisuuksistaan, on niiden menettely lastensuojelulain vastaista.

Ylimpänä laillisuusvalvojana minulla ei ole mahdollisuutta arvioida sitä, missä sijaishuoltopai-kassa kantelijan sijaishuolto tulisi toimeenpanna ja minkälaisia palveluja ja tukitoimia hänelle tulisi erikseen järjestää. Saamastani selvityksestä minulle on syntynyt kuitenkin vahva vaikutelma siitä, ettei kantelijan sijaishuollon tavoitteita ole onnistuttu toteuttamaan koulukodissa. Näyttää pikemminkin siltä, että koulukodissa kantelija on jäänyt vaille hänen tarvitsemiaan palveluja ja tukitoimia.

Kaiken asiassa saamani selvityksen perusteella minulle on syntynyt vaikutelma siitä, että so-siaalitoimi on kantelijan tapauksessa ikään kuin ”nostanut kädet pystyyn” ja jättänyt kantelijan sijaishuollon järjestämisen koulukodin vastuulle.

Kanteluun saadun selvityksen perusteella sosiaalitoimi on mielestäni epäonnistunut kantelijan sijaishuollon valvonnassa ja laiminlyönyt valvontavelvollisuuksiaan. Mielestäni valvontaa ei ole suoritettu rajoitustoimenpiteiden osalta sillä tavoin kuin lastensuojelulaissa säädetään.

Toimenpiteeni ilmenee kohdassa 4.

4 YHTEENVETO JA TOIMENPITEET

Sijoittajakunnalla on vastuu järjestää lapselle hänen tarpeidensa mukainen sijaishuolto. Sijais-huolto ei voi olla koskaan ”säilyttävää” hoitoa, vaan siihen tulee aina sisältyä hoidollinen ja kuntouttava elementti siinä laajuudessa, kuin lapsen tarpeet, sijaishuollon tarkoitus ja lasta koskeva asiakassuunnitelma sitä edellyttävät. Kantelijan tarpeen mukaisen sijaishuollon järjes-tämisessä on ollut vakavia puutteita. Tämä on johtanut siihen, että kantelija ei ole saanut hän-nen tarvitsemiaan sellaisia terveydenhuollon palveluja ja perusopetusta, joiden välttämättö-myyttä on perusteltu häntä koskevissa päätöksissä ja asiakassuunnitelmassa.

Huostaanotetulla ja kodin ulkopuolelle sijoitetulla lapsella on ehdoton oikeus saada sellaista hoitoa ja huolenpitoa, jota huostaanoton ja sijaishuollon tarkoitus hänen kohdallaan yksilöllis-esti merkitsee. Sijoittajakunnalla on edellä sanotun mukaisesti vastuu sijaishuollon järjes-tämisestä ja vastuu huolehtia palvelujen järjestämisestä aiheutuneista kustannuksista.

Kantelija ei ole halunnut ottaa vastaan hänelle tarjottuja terveydenhuollon palveluja, eikä hä-nelle ole voitu järjestää kantelijan tarvitsemaa opetusta. Tästä huolimatta sosiaalitoimi ei ole ryhtynyt tarvittaviin toimiin palvelujen järjestämiseksi tai ryhtynyt arvioimaan, miten sijaishuolto tässä tapauksessa olisi muutoin järjestettävissä.

Sijaishuollon järjestämistä ja rajoitustoimenpiteiden käyttöä ei ole kantelijan tapauksessa myöskään valvottu siten kuin lastensuojelulaissa edellytetään.

Edellä sanotun johdosta olen asian kokonaisarvioinnissa päätenyt siihen, että annan sosiaali-toimelle eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 10 §:n 1 momentin nojalla huomautuk-sen vastaisen varalle.

Kiinnitän myös koulukodin huomiota päätöksessä toteamaani. - - -

Tässä tarkoituksessa lähetän tästä päätöksestäni jäljennöksen sosiaalitoimelle ja koulukodille.